ABSTRACT

Violence at work as a social problem. A study of the media coverage on workplace violence in Swedish trade union journals 1978–2004

The main purpose of this study was to find out the extent of the unions media coverage on workplace violence and the ways in which the topic was framed. The study shows that the reporting of violence in the workplace described in journals is on a stable level during the period 1978–98. However from the year 2000 and onwards, there is a clear increase in the attention. Four categories of workplace violence were used to identify and recognize different types of violence: intrusive-, consumer-, relationship- and organizational violence. This shows that much of the attention over time has shifted from intrusive violence to organizational violence and consumer violence. What seems to have happened is that workplace violence has become more than just robberies and assaults in the retail business. The stereotypical image of the criminal is challenged by non-traditional criminals like nurses, elderly people and companies. Certain groups, e g care workers, come to account for an increasing proportion of attention, both as perpetrators and victims of violence. This study is an important step in understanding the increased reports of workplace violence in Sweden.

Keywords

Crime, Victim, Trends, Assault, Sweden

Sofia Wikman är doktorand vid Kriminologiska Institutionen och Institutet för Framtidsstudier. Hennes avhandlingsområde är ”våld i arbetslivet - ett samhällsproblems uppkomst, utveckling och struktur”.

Sofia Wikman

Våld på jobbet

Beskrivningar av våld i arbetslivet 1978–2004 i facklig press.[1]

Svenska och nordiska offerundersökningar visar att det arbetsplatsrelaterade våldet har ökat under 1990-talet och då främst bland kvinnor (Nordin 2000; Balvig & Kyvsgaard 2006; Estrada, Nilsson och Wikman 2007; Heiskanen 2007). Detta är särskilt intressant eftersom våld generellt sett inte ökar utan ligger på en relativt konstant nivå[2] (Peterson & Rying 2004; Estrada 2005; von Hofer 2006). Arbetslivet är enligt SCB:s offerundersökningar den enskilda arena som svarar för störst andel av våldshändelser (Häll 2004). Våld och hot på arbetsplatser har blivit en viktig fråga för arbetstagarnas intresseorganisationer och fått ökad uppmärksamhet både i media och i forskning där problemet ofta beskrivs som tilltagande (Menckel 2000; Gill 2002; Viitasara 2004; Chappell & Di Martino 2006; Heiskanen 2007).

Från tidigare sociologisk och kriminologisk forskning kring samhällsproblem i allmänhet och våldsbrott i synnerhet vet vi att samhällets uppmärksamhet av och reaktion gentemot ett samhällsproblem har påtagliga konsekvenser för hur det framträder i offentlig statistik (Kitsuse & Cicourel 1963; Åkerström 1997; Estrada 1997, 1999; von Hofer 2000). I dagsläget finns en tydlig kunskapslucka i såväl den svenska som den internationella forskningen beträffande hur våld i arbetslivet har kommit att bli ett uppmärksammat samhällsproblem.

Tidigare kriminologisk forskning visar att förändringar i anmälningsrutiner, ökad anmälningsbenägenhet och förändrad känslighet för vad som definieras som våld har betydelse för hur mycket våld och hot som anmäls (Åkerström 1993; Estrada 1999; Christiansen 2005; von Hofer 2006). Beskrivningen om hur arbetslivsvåldet växt

[1] Studien är gjord inom det FAS-finansierade projektet ”Våld i arbetslivet – ett samhällsproblems uppkomst, utveckling och struktur”.

[2] Detta gäller dödsorsaksstatistik, sjukvårdsstatistik och offerundersökningar.

fram som samhällsproblem är därför av central betydelse för tolkningar av eventuella förändringar av mörkertalet (anmälningsbenägenheten). Denna kunskap är i slutändan avgörande för möjligheten att besvara den grundläggande frågan om arbetslivsvåldets utveckling.

Enligt Christiansen (2005) finns det flera förklaringsmodeller till förändrade trender av våld i arbetslivet: För det första har definitionen av våld vidgats under de senaste åren. För det andra kunde våld tidigare enbart förstås som fysiskt våld. För det tredje innehåller enkätundersökningar, vilket är ett vanligt sätt att mäta utsatthet på, numera flera frågor som i kombination med respondenternas ökade perception förklarar en del av ökningen i andel som uppger att de utsatts för våld. För det fjärde har samhällets uppmärksamhet för våld i arbetslivet ökat senaste 10 åren vilket lett till förändrade attityder hos yrkesgrupper samt att mönstret för rapportering och anmälning har ändrats. För det femte – oaktat ovanstående har våld för dem har som mycket kontakt med klienter och kunder ökat i frekvens och intensitet.

För att pröva dessa förklaringsmodeller empiriskt är det nödvändigt att ta sig an frågan om arbetslivsvåldets utveckling på olika sätt. Inom ramen för detta projekt (se fotnot 1) har tidigare SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF-undersökningarna) nyttjats för att beskriva utvecklingen för olika yrkesgrupper samt den förändrade anmälningsbenägenheten (Estrada m.fl. 2007). En annan studie i projektet undersöker om ökningen av hot och våld i arbetet från 1990-talet och framåt kan sättas i samband med förändringar i förhållanden på arbetsplatsen som rör arbetsmiljön (Jerre 2008). Fokus för denna artikel är hur bevakningen och uppmärksamheten av arbetsrelaterat våld har beskrivits och definierats av facklig press[3] samt om och i så fall när det har skett en ökning av uppmärksamheten.

Nedan följer en kort genomgång av forskning om våld i arbetslivet och om hur samhällsproblem etableras. Därefter formuleras studiens syfte och frågeställning. Sedan beskrivs de tidningar som studien grundar sig på och den kvantitativa innehållsanalysen. Resultatet utgörs av en presentation av omfattningen av antal artiklar om hot eller våld under perioden 1978–2004 samt utvecklingen av de händelser som beskrivs i tidningarna, de drabbade näringsgrenarna och förekomsten av de olika typologierna över tid samt skillnader och likheter mellan män och kvinnor i materialet. Till sist sammanfattas resultatet i en avslutande diskussion.

Forskning om våld i arbetslivet

Fram till slutet av 1980-talet var män och kvinnor utsatta för yrkesrelaterat våld eller hot i ungefär samma utsträckning. Därefter har utsattheten för kvinnor ökat medan männens utsatthet legat mer stabilt. Bland de kvinnliga arbetstagarna ökar våldet främst inom vård- och omsorgssektorn (Nordin 2000; Viitasara 2004; Estrada m.fl. 2007).

[3] Termen facklig press åsyftar både fackförenings- och arbetsgivarpress.

Under perioden 1978 till 1993 finns få undersökningar som beskriver våld i arbetslivet i Sverige. År 1993 kom föreskriften, *Våld och hot i arbetsmiljön* (AFS 1993:02) som tillägg till arbetsmiljölagen och samtidigt började våld i arbetslivet uppmärksammas alltmer i forskningen. Forskning om hur vårdpersonal upplever hot och våld på arbetet (Åkerström 1993; 1997) är exempel på den tidiga forskningen. Annars är det framför allt kring år 2000 som forskning börjar publiceras på området och då handlar det om särskilt utsatta näringsgrenar och yrkesgrupper.[4] Hittills har forskningen om det arbetsrelaterade våldet främst kartlagt olika yrkesgruppers och näringsgrenars utsatthetsmönster, demografiska och yrkesrelaterade riskfaktorer samt våldets konsekvenser. Gemensamt för dessa studier är att vad som betraktas som våld och hot delvis skiljer sig åt mellan olika näringsgrenar och yrken. Det råder alltså ingen konsensus beträffande begreppet våld i arbetslivet. Klart är dock att forskningen om vad som är att betrakta som våld i arbetslivet utvidgats genom att det på senare tid också kommit ett fåtal studier som tar upp händelser där personal begår övergrepp mot klienter, kunder eller patienter.[5]

För svenskt vidkommande är den kriminologiska forskningen om arbetsmiljöbrott i stort sett obefintlig (Bergqvist 2007). Dock är den anglosaxiska debatten om s.k. *safety crimes*[6] och *corporate crimes* ganska livlig (Bowie 2002a; Waddington, Badger & Bull 2005; Gray 2006; Tombs 2006). Dels handlar debatten om vilka brott som skall ingå i definitionen av våld och om brott som begås av företag skall betraktas som våld eller som olyckor utan någon ansvarig. Dels handlar debatten om vilka åtgärder som förespråkas.

Tombs (2007) kritiserar den samtida kriminologiska forskningen inom området, vilken främst är anglosaxisk, för att den definierar våld i arbetslivet på ett sätt som exkluderar arbetsmiljöbrotten. Den rådande forskningen beskriver nästan uteslutande synen på våld som ”traditionellt våld”, dvs. rån, hot och misshandel. Tombs (Slapper & Tombs 1999) menar att arbetsmiljöbrott ofta inte konstrueras som brott trots att de i juridisk mening är brottsliga handlingar. Han menar att en arbetsgivares underlåtenhet att följa rådande lagstiftning på arbetsmiljöområdet som resulterar i dödsfall eller allvarlig skada i mycket högre grad än nu bör betraktas som våld. Våld som är ett resultat av likgiltighet eller försumlighet borde enligt Tombs (2007) och Reiman (1998) vara lika straffbart som våld med uppsåt. Gray (2006) menar att diskursen om att arbetsmiljöbrott skulle kunna regleras hårdare straffrättsligt håller på att försvinna i dagens samhälle.

---

[4] För vård och omsorg (se t ex: Menckel 2000, Arnetz 1998; 2001; Suserud 2002; Carlsson 2003, Viitasara 2004, Lundström 2006), för detaljhandel och post- och bankväsende (se t ex: Geijer & Menckel 2003a, 2003b), samt kriminalvårdsanställda (se t ex Gustavsson & Svedberg 2002; Nylander 2006; BRÅ-rapport 2006:5)

[5] Se tex. Norée (2000) som i sin studie går igenom anmälningar mot svenska polismän för brott de begått i tjänsten och (Jönsson 2001; Lewin 2004) om våld mot äldre på äldreboenden.

[6] Termerna är svårt att översätta till svenska eftersom vi inte har samma lagstiftning på området men arbetsmiljöbrott ligger troligtvis närmast till hands.

Forskning om hur samhällsproblem etableras

Inom den kriminologiska forskningen finns flera empiriska exempel på hur andra samhällsproblem har etablerats och institutionaliserats (Lindgren 1993; Olsson 1994; Estrada 1997;1999; Jönsson 2001; Andersson & Lundberg 2001; Pollack 2001; 2004). Gemensamt för dessa studier är intresset för förändringar i hur händelser skildras samt vilka aktörerna är som vill föra fram händelser i form av problem på agendan (Lindgren 2005). Under olika perioder konkurrerar och avlöser olika problem varandra. Den uppmärksamhet olika frågor ges är beroende av om de hamnar på den mediala dagordningen. Avgörande faktorer för att få uppmärksamhet är dramatisk potential, anpassning till rådande politisk kultur, utrymme och aktörernas medvetande om hur arenorna är beskaffade och vilka strategier som är framgångsrika (Hilgartner & Bosk 1994; McCombs 2006).[7]

Flera forskare menar att våld generellt blivit ett alltmer uppmärksammat samhällsproblem och att detta i kombination med en ökad känslighet för våld återspeglar sig i det officiellt registrerade våldet (Estrada 1997; Pollack 2001; Balvig & Kyvsgaard 2006). När Estrada (1999) undersökte ungdomsbrottslighet som samhällsproblem konstaterade han att uppmärksamheten och beskrivningar av ungdomsbrottslighet sedan 1950-talet genomgått stora förändringar och att dessa förändringar i sin tur förändrat synen på vad som är en ”anmälningsbar” händelse, vilket i sin tur exempelvis fört med sig en kraftig ökning av polisanmält skolvåld.

Våld och olyckor är de händelser som får mest uppmärksamhet i medierna (Pollack 2001; 2004). Många empiriska undersökningar visar att mediernas rapportering om brott kan vara betydelsefull för människors rädsla för brott, inte minst genom att medierna uppmärksammar brottslighet och påminner sina konsumenter om vad de kan drabbas av (McCombs och Shaw 1972; Pollack 2004; Heber 2007). Heber (2007) har undersökt hur rädsla för brott beskrivs i svensk dagspress. När artiklarna handlar om mäns rädsla för brott fokuseras det i stort sett på rädslan för att utsättas för detta i samband med sin yrkesutövning. Vanligt förkommande yrkesgrupper som uttrycker rädsla i studien är poliser, taxichaufförer, politiker och tunnelbanevärdar. Det finns få artiklar om kvinnor som känner rädsla i samband med sin yrkesutövning. För kvinnor är en nedtoning av våldet vanlig. Männen däremot, framhåller hur deras yrken blivit farligare, att det finns fler vapen och att rädslan inom de mansdominerade näringsgrenarna ökat (Heber 2007).

Det pågår en konkurrens mellan olika frågor om att få plats på mediernas och allmänhetens dagordningar (McCombs 1972). Dagspress innehåller skildringar av våld av det mer spektakulära slaget (Pollack 2001). Men samtidigt är också dagspressens rapportering om våld i arbetslivet, enligt en undersökning av J:son Lönn (2005)

---

[7] För en genomgång av massmediernas makt över samhällsfrågorna och en sammanfattning av forskningen om den så kallade dagordningsteorin – att medierna har makt över vilka frågor människor anser är viktiga samhällsfrågor se McCombs (2006). För den så kallade *arenamodellen* se Hilgartner & Bosk (1994)

ofta en fråga som ”faller mellan stolarna” i dagspressens nyhetsbevakning, eftersom det är oklart om det är en miljö-, hälso-, brotts- eller vetenskapsjournalistisk fråga. När dagspressen skriver om våld i arbetet förmedlar de en bild som relativt ensidigt lyfter fram och förstorar upp enstaka, mindre arbetsmiljöproblem medan andra mer utbredda arbetsmiljöproblem såsom arbetsolyckor eller våld i vården hamnar i medieskugga. I två tredjedelar av artiklarna om våld i arbetslivet är offren poliser, lärare, journalister och yrkesförare. Ju grövre våld desto större är sannolikheten att tidningarna rapporterar om händelsen. I ca hälften av artiklarna har våldsoffren mördats, hotats till livet eller tillfogats livshotande skador (J:son Lönn 2005).

För att undersöka hur våld i arbetslivet som företeelse kommit att formuleras som ett samhällsproblem är det därför bättre att undersöka ”smalare” tidningar men med stor spridning, där mindre intressegrupper och deras frågor kan antas få större utrymme jämfört med den nationella dagspressen. Den fackliga pressen kan antas fånga upp ett bredare urval av händelser än dagspress och det som tas upp är sannolikt de ämnen som arbetstagare och arbetsgivare just då anser vara aktuella och av vikt.

Både Estrada (1999) och Jönsson (2001) valde specialtidningar[8], dvs. skoltidningar respektive pensionärstidningar för att undersöka ungdomsbrottslighet respektive våld mot äldre som samhällsproblem. Bägge fann att specialtidningarna skriver ”reaktivt” om våld, det vill säga som en följd av att det inträffat extrema händelser eller efter det att våld uppmärksammats inom andra arenor. I det här fallet kan antingen den fackliga pressen antas vara tidigare i sin upptäckt av våld i arbetslivet som samhällsproblem, vilket kan tolkas som att de ser ett problem som ännu inte etablerats i den offentliga debatten eller också skriver de artiklar om ämnet i samband med att våld uppmärksammas i debatten, vilket i så fall antyder att de ”hakar på” ett befintligt problem, vilket då skulle vara i linje med Estradas och Jönssons resultat.

Syfte

Syftet med denna artikel är att beskriva utvecklingen av den uppmärksamhet som våld i arbetslivet fått i facklig press[9] under perioden 1978–2004. Fokus ligger på frågan om ett eventuellt förändrat våldsbegrepp. De frågor som skall besvaras är: Hur mycket skriver tidningarna om hot och våld i arbetslivet? Hur ser utvecklingen ut? Vad är det för händelser som beskrivs? Vilka näringsgrenar beskrivs som drabbade och vilka är förövarna?

Genom att svara på dessa frågor kan vi få en bild av utvecklingen vilket är nödvändigt för att i vidare studier kunna bedöma hur det ökade våldet i arbetslivet skall förstås. Att studien baseras på artiklar som innehåller orden hot och/eller våld medför att

---

[8] Andra undersökningar som valt fackföreningstidningar för undersöka andra samhällsproblems uppkomst är Olsson (1994) och Åkerström (1996).

[9] I denna studie ingår både ett arbetsgivare- och ett arbetstagarperspektiv. Materialet kommer även att användas i en framtida artikel som ska behandla aktörsperspektivet. Aktörsperspektivet kommer dock inte att explicit ingå i den här studien.

definitionen av våld i den här studien främst blir den som formulerats av tidningarna. En hypotes är att definitionen av vad som uppfattas som våld och hot ändrats över tid. Ett vidgat våldsbegrepp/ökad känslighet inom arbetslivet borde rimligtvis betyda att fler uppger att de utsatts för våld i offerundersökningar och att fler händelser polisanmäls. De åtgärder samhället sätter in är beroende av en adekvat beskrivning av våldets utveckling. Vi vet från forskningen om framväxten av sociala problem att problemförståelsen har betydelse för de åtgärder som anses som rimliga och verkningsfulla (Blumer 1971, Olsson 1994; Lindgren 2000).

Innehållsanalys

Det verktyg som används i den här studien är kvantitativ innehållsanalys av artiklar i sex olika fackliga tidningar under åren 1978–2004. Den kvantitativa analysen kompletteras med en kvalitativ beskrivning för att illustrera förändringar med utvalda citat som exempel. Kvantitativ innehållsanalys är en metod som har som målsättning att kunna dra representativa och generaliserbara slutsatser. Dess styrka ligger i att skapa överblick över större material och att ge underlag för jämförelse (Bergström & Boréus 2000). Materialet kodas utifrån en mall[10] med tillhörande kodningsinstruktioner och fokuserar på det som uttrycks manifest i artikeln. Kodningen har genomförts växelvis. Att koda växelvis betyder att man inte kodar artiklarna i kronologisk eller annan ordning för att undvika att kodarna glider i tolkningen (Bergström & Boréus 2000; Estrada 2004). Materialets intersubjektivitet har testats genom att en annan person kodade 30 artiklar i samband med en pilotkodning där även variablernas lämplighet testades. Vad som kan anges som en godtagbar avvikelse mellan olika personers kodningar avgörs av hur mycket avvikelserna skulle påverka det resultat man är intresserad av. Till exempel angav Nord (2000) och Estrada (1999) att en 85-procentig överensstämmelse kan ses som godtagbar. I det här fallet har ingen av variablerna lägre än 87 procents överensstämmelse.

Data och urvalsprocess

Sex tidningar ingår i studien. Fyra av dessa, *Handelsnytt*, *LO- tidningen*, *Statstjänstemannen* och *Vårdfacket*, representerar ett arbetstagarperspektiv medan två, *KommunAktuellt* och *Landstingsvärlden* representerar ett arbetsgivarperspektiv.[11] Tidningarna har sammanlagt en upplaga på 491 600 (Carlson 1999). Hot- och våldshändelser i arbetslivet kan antas variera för olika näringsgrenar. Därför ingår tidningar som vänder sig till ett brett urval av yrken samt representerar näringsgrenar som i tidigare studier visat förekomst av utsatthet för hot och våld i samband med yrkesutövning, som till

[10] Kodningsmall kan erhållas från författaren.
[11] *Handelsnytt* har kopierats på Arbetarrörelsens arkiv. *LO-tidningen*, *KommunAktuellt*, *Vårdfacket* samt *Statstjänstemannen*, på Stockholms universitetsbibliotek och *Landstingsvärlden* på Huddinge universitetsbibliotek.

exempel butiksanställda, personal inom vård- och omsorg samt statliga tjänstemän. Det har inte gjorts stora ändringar i layout eller periodicitet i någon av vald tidning som skulle kunna påverka antalet artiklar vilket är bra då avsikten är att göra en jämförelse över tid.

Urvalet har begränsats till tidningar utkomna mellan 1978–2004. Genom att starta på 1970-talet och läsa varannan årgång fram till och med 2004 täcker studien den tidsperiod under vilken den tidigare forskningen visat att en ökning av utsattheten enligt offerundersökningar skett (Estrada m.fl. 2007). Samtliga tidningar i urvalet utom Landstingsvärlden[12] ges ut under hela perioden fram till år 2004 då tidningarna *KommunAktuellt* och *Landstingsvärlden* slås samman och bildar en ny tidning – *Dagens samhälle*.[13]

Antalet nummer fördelat på respektive år och tidning varierar i materialet, men samma antal nummer ingår för varje tidning. Sidantalet varierar också per år och inom årgångarna, till exempel är vissa temanummer tjockare i omfång. Detta liksom andra formatändringar har inte kontrollerats för. De sidor som lästs är tidningarnas framsida och de sidor den hänvisar till, samt de två första sidorna som innehåller nyhetsartiklar[14]. Detta förfarande motiveras genom att det är på tidningens första sida som det som bedöms som viktigast hamnar. Den fungerar många gånger som en innehållsförteckning och ”uppmärksamhetsfångare” (Hvitfelt 1985; Hilgartner & Bosk 1994)[15]. En tidnings förstasidesartiklar har ungefär dubbelt så många läsare jämfört med artiklar inuti tidningen (McCombs 2006). Dessutom ingår tidningens ledare. En ledares uppgift är att uttrycka åsikter som är baserade på tidningens ideologiska hemvist (Nord 2000). Systematiken i förfarandet möjliggör trots tidningarnas olikheter, jämförbarhet över tid.

Urvalskriterier

De artiklar som har valts ut i denna studie är sådana som innehåller orden *hot* eller *våld* alternativt beskriver en händelse som motsvarar det som regleras i Brottsbalken (BrB). Eftersom det inte går att göra en rättslig prövning av en medieförmedlad händelse och för att undvika gränsfall, har en grov indelning enligt brottsrubriceringarna använts: *Mord & dråp*, *våldtäkt*, *vållandebrott*, *övriga sexuella brott*, *rån*, *misshandel* och *olaga hot*. Även rädsla eller risker för att drabbas av hot eller våld ingår. Artiklar som berör icke-svenska förhållanden och artiklar som berör statistik över den allmän-

[12] Landstingvärlden finns tillänglig från 1985.
[13] Landstingsvärlden fortsätter att ges ut under 2004 medan KommunAktuellt ges ut under namnet Dagens samhälle. Från om med 2005 finns bara Dagens Samhälle.
[14] Andra som har använt sig av liknande metod är (Olsson 1994, Åkerström 1996 och Estrada 1999)
[15] Nämnda massmediateorier är formulerade utifrån studier av dagspress och därför inte direkt överförbara på facklig press. Rimligtvis kan de dock användas på liknande sätt även i denna studie då det främsta syftet är att ge studien en konsekvent urvalsram.

na brottsutvecklingen i stort har sållats bort. Däremot ingår artiklar med statistik över hot eller våld i arbetslivet.

Typologier över arbetsvåldets karaktär

För att synliggöra vad artiklarna om våld i arbetslivet behandlar för olika händelser av våld utnyttjas i den här studien fyra olika typologier[16] som alla är framträdande i tidigare forskning: *Inkräktarvåld*, *konsumentrelaterat våld*, *personrelaterat våld* och *strukturellt/organisatoriskt våld*. Se tabell 1. Dessa analytiska kategorier är de mest accepterade i den kriminologiska och juridiska forskningen om våld i arbetslivet (Bowie 2002a). Typologierna förekommer även i svenska studier (se t.ex. Geijer & Menckel 2003b; Viitasara 2004; Brå 2005:18). Typologierna används i denna studie som ett redskap för att organisera och sammanfatta materialet. Vidare används de för att ge en bild av om en viss typ av händelser syns dominera under undersökningsperioden eller delar av den. Genom användningen av typologierna kan således förekomsten av och olika typer av våld på ett mer överskådligt sätt identifieras.

Den typ av våld som rättsväsendet och kriminologin traditionellt intresserat sig för är typ 1, *inkräktarvåld*. Våldet begås av en person som inte har något legitimt förhållande till arbetsplatsen. Avsikten med gärningspersonens besök är vanligen att snatta eller att genomföra ett rån. En personalgrupp som ofta förknippas med denna typ av utsatthet är de som handhar pengar på något sätt, till exempel bankanställda och kassabiträden.

Typ 2, *klientrelaterat* våld inkluderar aggressiva handlingar från konsumenter, klienter, patienter eller deras anhöriga och är riktat mot personal inom omsorg/vård eller personal med servicefunktion. Den ursprungliga avsikten med gärningsmannens besök kan t ex vara att utnyttja verksamhetens service och typen är vanligt förekommande

Tabell 1: Typologier

Typ 1	**Inkräktarvåld**	Avsiktlig kriminell handling utförd av främling
Typ 2	**Klientrelaterat våld**	a) Våld från konsument/klient/patient mot personal b) Våld från personal mot konsumenter/klienter/patienter
Typ 3	**Relationsrelaterat våld**	Våld som riktas till en särskild person, ex sexuella trakasserier: Förövaren har en känd relation till offret.
Typ 4	**Strukturellt/ organisatoriskt våld**	Våld mot personal eller klienter som har sitt ursprung från t ex kulturella eller traditionella förhållanden inom arbetsplatsen.

[16] Dessa fyra typologier är ursprungligen framtagna av California Division of Occupational Health and Safety och har sedan utökats i undergrupper av Vaughan Bowie (Bowie 2002a). För en diskussion om dessa typologier se (Budd 2001;Bowie 2002a;2005; Catley 2005;Waddington 2005; Tombs 2007).

hos yrkesgrupper som har mycket direktkontakt med sina klienter t ex inom hälso- och sjukvården. *Våld från personal mot konsumenter/klienter/patienter* kan handla om alltifrån att man underlåter att sköta sina åtaganden mot klienter till att bestå av muntliga hot och sexuellt våld m.m. Övervåld från väktare och polis ingår i denna typologi. Skillnaden mellan vållandebrotten som beskrivs nedan under typologin strukturellt våld är att om det finns uppsåt till brotten räknas brottet till denna typologi.

Typ 3, *relationsrelaterat våld* brukar även kallas för horisontellt våld och fick sitt genombrott i samband med att forskning om sexuella trakasserier och mobbning växte fram (Bowie 2002a). Med relationsrelaterat våld menas att gärningsmannen är en anställd eller tidigare anställd, eller bekant med offret. Förövaren är alltså känd, någon som offret har en relation av privat karaktär till. Den typ av händelser som främst är signifikant för denna typologi i Sverige är mobbning och sexuella trakasserier.

I typ 4, *strukturellt våld* förläggs ansvaret hos organisationer eller arbetsgivaren och den kultur som arbetet är uppbyggt kring. Det kan till exempel handla om traditioner av pennalism eller systematiska trakasserier inom vissa institutioner gentemot vissa grupper. Det kan också vara organisationer som utsätter sina anställda eller dess klienter för situationer som är förknippade med risk för deras liv och hälsa utan att göra dem medvetna om detta eller att anstränga sig för att skydda dem. Följande brott kan bli aktuella: vållande till annans död eller vållande till kroppsskada och framkallande av fara. I det svenska rättsystemet kan endast fysiska personer ställas inför rätta. Det finns inte någon möjlighet att straffa företaget.[17] Beroende på den rådande traditionen inom juridiken och kriminologin, där man strävar efter att hitta individuellt ansvariga, är denna typ svår att utforska (Mayhew 2002) eftersom det inom denna typ är företagens och organisationernas bakomliggande struktur som hålls ansvarigt. Enligt Tombs (2006) baseras den kriminologiska forskningen på en patologisk modell där man traditionellt ser klienter, patienter etc. som ansvariga för våldet, vilket då tenderar att bortse från företagens och organisationers ansvarighet.

Materialet har delats in i sex olika näringsgrenar; *skola, handel, vård, socialtjänst, övervakning* samt *övrigt*. Fem av kategorierna består av yrken som enligt tidigare forskning[18] ingår i högrisknäringsgrenar för utsatthet för våld eller hot. I den sjätte kategorin ingår resterande yrken. Övriga operationaliseringar tas upp i samband med att de redovisas i resultatdelen.

Bilden av arbetsvåld i facklig press

Inledningsvis presenteras omfattningen av antal artiklar om hot eller våld under perioden 1978–2004. Därefter redovisas utvecklingen av de händelser som beskrivs i tidningarna, de drabbade näringsgrenarna och förekomsten av de olika typologierna

[17] Däremot kan man i många andra länder däribland Danmark, Norge och Finland ställa juridiska personer inför ansvar. För en vidare diskussion om straffansvar för juridiska personer och principerna för straffrättsligt företagsansvar se Jönsson (2004).
[18] Se Estrada m.fl. 2007.

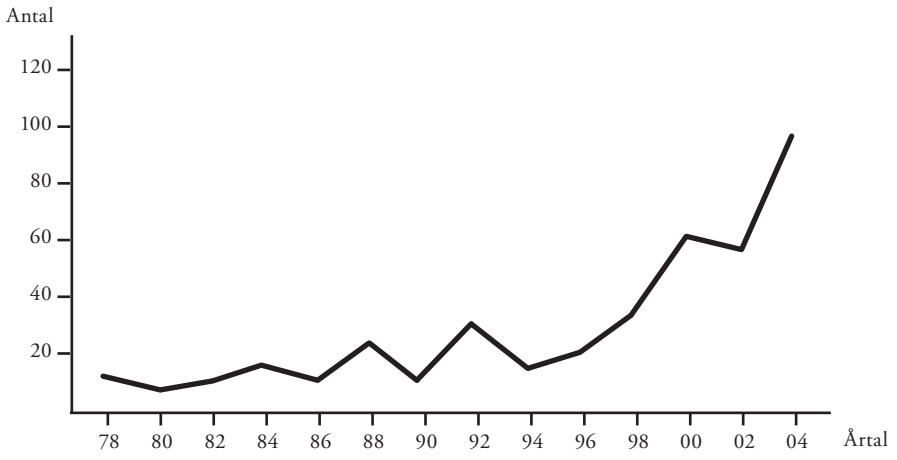

Figur 1: Antal artiklar om våld eller hot om våld under åren 1978-2004. (n =402).

över tid. Slutligen presenteras även skillnader och likheter mellan män och kvinnor.

I urvalet återfanns 402[19] artiklar om hot eller våld. 179 av dessa (45 procent) beskriver en specifik händelse, dvs. ett fall, som t.ex. kan vara ett rån, ett hot eller ett överfall. De andra artiklarna är mer allmänt hållna och redogör för offentlig statistik, förebyggande åtgärder osv.

I figur 1 redovisas utvecklingen av antal artiklar över tid som handlar om våld eller hot. Fram till 1992 skrivs ungefär lika många artiklar om hot eller våld men efter en liten ökning 1992 syns på 2000-talet en kraftig ökning av antalet artiklar. I slutet av perioden skrivs det mer än fem gånger så många artiklar som i början.

”Våldet ökar”

Trots att det syns att uppmärksamheten för våld i arbetslivet tydligt ökar över tid är det det är bara 20% av artiklarna som uttryckligen ger en bild av våldet som ökande:

> Men hot, aggression och öppet våld finns inte bara längre enbart i storstädernas skolor/…/ Lärare slås ned. Det är våldtäktsförsök /…/ Skolpersonalen riskerar livet. Skolan drar sig för att kalla på polisen. Man tror det är fult, ett nederlag. Skolan skulle inte ha klarat sin uppgift och att de i så fall gör något halvfascistisk. Det är naturligt att polisen ingriper i skolan vid hot och öppet våld med vapen.
> *KommunAktuellt nr 1 1980*

[19] Av dessa 402 artiklar är 151 hämtade från Handelsnytt, 74 från LO-tidningen, 70 från Kommunaktuellt, 48 från Vårdfacket, 32 från Landstingsvärlden och 27 från Statstjänstemannen.

> Veckorna före jul tycktes våldet i handeln trappas upp. Till de värst drabbade hörde en 17-årig kvinnlig butiksanställd vid varuhuset Brännborns i Ängelholm. Hon sköts i halsen av rånare. Det är de välfyllda kassorna i handeln som lockar allt fler desperata kriminella i julveckorna. Det öppna råa våldet tycks öka nästan månad för månad.
> *Handelsnytt nr 1 1992*

För handeln är frågan om ensamarbete och öppettider en vanlig vinkel i kombination med uttalanden om att våldet ökar:

> Ensamarbete i butiker särskilt under kvällstid, har blivit en allvarlig arbetsmiljöfaktor eftersom risken för liv och hälsa ökat genom fler hot och rån. Man räknar nu med ett rån om dagen och i många av dessa förkommer hot med vapen. I den nya arbetsmiljölagen har hänsyn tagits till risker vid ensamarbete i olika former.
> *Handelsnytt nr 2 1978*

> Det räcker nu. Lager- och butikspersonal får inte utsättas för våld eller hot om våld på sin arbetsplats. Frågan om att sätta stopp för alla butiksrån måste helt enkelt landa nu. Men ansvaret fladdrar och flyger fortfarande kors och tvärs och fram och tillbaka mellan arbetsgivarna, polisen, regeringen och arbetsmiljöverket utan att någon av dem tar tag i saken och ser till så att en verklig förändring kommer tillstånd. Orsakerna till att det är så många rån känner alla till. Det är de allt längre öppettiderna, den slarviga hanteringen av kontanter samt att ensamarbete på kvällar och helger blivit allt vanligare. Men varför har alla försök att göra något misslyckats?
> *Handelsnytt nr 9 2002*

Best (2001) menar att media genom sin dragning till dramatik ofta tar de värsta händelserna som illustrativa exempel för ett problem och på så vis insinuerar att de är typiska händelser. På så sätt kan även dessa extrema händelser bli en del av en trend eller ett framväxande samhällsproblem. Det skulle kunna vara så att det är de grova spektakulära brotten i arbetslivet som ökat och därför dragit uppmärksamheten till sig så därför är det intressant att ta reda på vilka brott den fackliga pressen uppmärksammar.

Vilka brott uppmärksammas?

Figur 2 visar utvecklingen över tid gällande vilka typer av brott som beskrivs i artiklarna. I början är den vanligaste tidningsartikeln, en artikel som handlar om rån. I stort sett ökar beskrivningar av samtliga brottstyper utom våldtäkt och mord och dråp i antal. Tydligast syns artiklarna som handlar om misshandel och hot öka. Påvisbart är således att ökningen av antalet artiklar inte kan förklaras genom att det är någon ny brottstyp som framträder. Snarare ser mönstret ganska likartat ut. Detta gäller åtminstone fram till början av 2000-talet då misshandel och hot blir betydligt mer uppmärksammat jämfört med t ex rånen.

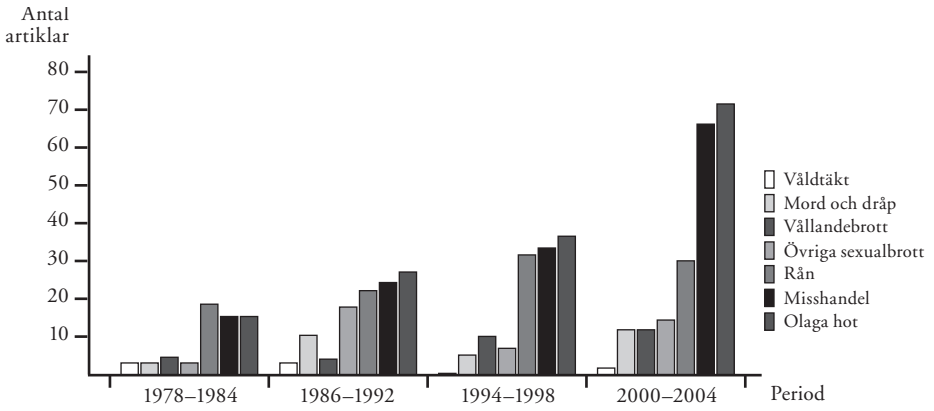

Figur 2: Brottens förekomst i antal artiklar uppdelat på period. (n =472[20]).

Vilka yrken drabbas?

Hittills kan konstateras att den uppmärksamhet det arbetsrelaterade våldet får i fackliga press varierar kraftigt över tid och att det sker en tydlig ökning på 2000-talet. Det är dock samma typ av brott som det skrivs om. Ett annat sätt att beskriva våldet är att se till var våldet som skildras inträffar och vilka näringsgrenar som beskrivs som drabbade.

Figur 3 visar de mest förekommande arenorna för hot och våld i arbetslivet i artiklarna. Handeln dominerar det mesta av rapporteringen fram till år 2000. I slutet av 90-talet syns en ökning av uppmärksamheten för artiklar från alla näringsgrenar, men särskilt för vårdsektorn och den politiska sfären. I slutet av perioden är det uppmärksamheten för yrken inom vårdsektorn som är vanligast förekommande. Av de 92 artiklar som handlar om vården, beskriver cirka två tredjedelar klientrelaterat våld. Av dessa handlar lite mer än hälften om våld från personal mot klient och resten om våld mot personal från klient. Det är alltså vanligare att vårdpersonal beskrivs som gärningspersoner än offer. Det märks att uppmärksamheten för denna typ av våld ökar efter införandet av Lex Sarah[21].

---

[20] Flera brottstyper kan ingå i en och samma artikel. Därför är antalet förekomster av brottstyp större än det totala antalet artiklar.

[21] Lex Sarah är trivialnamnet på 14 kap. 2 § i *socialtjänstlagen*. Den innebär att anställda inom service och omvårdnad av äldre och funktionshindrade är skyldiga att anmäla övergrepp, vanvård och liknande missförhållanden inom offentlig vård och omsorg till socialnämnd eller Länsstyrelse. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1999. Namnet kommer från den 23-åriga undersköterska, Sarah Wägnert, som arbetade vid vårdhemmet Polhemsgården i Solna och som i oktober 1997 uttalade sig i TV-programmet Rapport om att vanvård bedrevs på hemmet. Inslaget fick stor uppmärksamhet i massmedia och bidrog till att bestämmelsen inrättades. Senare granskning av Polhemsgården visade dock att annan personal, bland annat en erfaren sjuksköterska, inte delade uppfattningen att vanvård förekom. Istället hävdade denna att det kan vara omtumlande att som ung undersköterska konfronteras med vardagen på en avdelning med gravt senildementa i livets slutskede (J:son Lönn 2005).

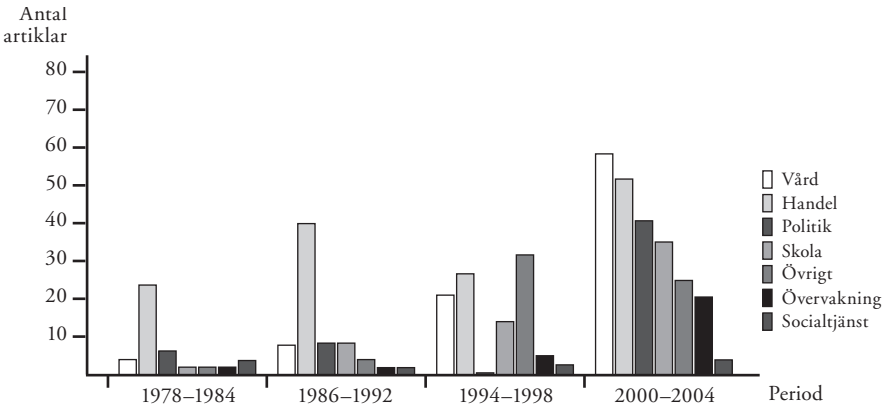

Figur 3: Förekomst av näringsgrenar i antal artiklar uppdelat på period. (n =402).

> Som övergrepp och allvarliga brister i omsorgen anger Ann-Mari Godeberg nypningar, slag, hårda tag, fasthållning och psykiska hot. Men också försummelse som för lite föda, bristande hygien, ekonomiska oegentligheter, stöld, att medvetet ge fel medicin, eller kränkningar av en boende.
> *Vårdfacket nr 6 2000*

> Gör vi det minsta fel riskerar vi att bli anmälda, säger Magnus Jönsson, Det räcker att vi tar någon lite för hårt i armen för att få en anmälan på oss /.../ Rädsla för smitta och oro hör till vardagen, men polisen löper större risk att få på truten. Jag har bara blivit anfallen en gång på fyra år, säger Magnus Jönsson.
> *Statstjänstemannen nr 8 2000*

Citaten ovan visar på beskrivningar av att rädsla för att bli anmäld är vanligt förekommande i artiklarna. Att den egna kompetensen betonas var också vanligt i Åkerströms (1993) undersökning. Åkerström menar att personalens rädsla för att inte verkar kompetent kan vara en anledning till att inte anmäla våld som man blivit utsatt för. Att erkänna att man blivit misshandlad vore detsamma som att visa att man inte kan hantera patienten på rätt sätt.

> Konflikter hör till vardagen då de dementa ofta kan bli aggressiva. De har alla tre blivit klösta, sparkade, slagna och bitna av de boende. ”Vi har fått mycket stryk, skrattar Anita /…/ Och arg blir man hela tiden.”
> *LO-tidningen nr 4 2002*

Precis som vården är skolan, övervakningsindustrin och socialtjänsten arenor där hot och våld ofta beskrivs vara något ”vardagligt”.

> Hot har alltid hört till det sociala arbetets vardag. Men idag är det vanligare och hoten allvarligare. Många grupper är utsatta. Inte bara personal på socialbyråerna utan även inom hemtjänsten. Vårdbiträden kan hemma hos missbrukare och psykiskt störda möta svåra och hotfulla situationer och är då oftast ensamma/…/ Det finns en mängder av risksituationer – kontakter med drogpåverkade, avslag på begäran om pengar, barn omhändertas, invandrare känner sig kränkta av Myndigheten. Givetvis förstärks riskerna när personalen är tidspressad.
> *KommunAktuellt nr 40 1988*

Övervakning och socialtjänst beskrivs i det här materialet relativt sällan i jämförelse med offerundersökningar där de är de näringsgrenar som är mest utsatta av alla. Det omvända förhållandet gäller för politiken och skolan. De båda porträtteras ofta i tidningarna som utsatta arenor, något som offerundersökningar dock inte påvisar i samma utsträckning. I offerundersökningar framkommer skolan i viss mån som hotfull och våldsam, men definitivt inte den politiska sfären i motsvarande grad som den bild som tidningarna målar upp.

Arbetsvåldets karaktär

Fem olika kategorier av typer av våld används som analytiska kategorier för att beskriva några av de olika karaktärer som det arbetsrelaterade våldet kan anta. Tabell 2 visar om det skett någon skillnad över tid vad gäller beskrivningar av de olika typer av våld som den tidigare forskningen delat in våldet i.

Tabell 2: Typologiernas förekomst i antal artiklar och andel (procent) av typ av våld eller hot på arbetsplatsen uppdelat på period. (n=381[22]).

Typologi	Period 1 1978–84	Period 2 1986–92	Period 3 1994–98	Period 4 2000–04	Total
Inkräktarvåld	19	28	23	50	120
i %	45	41	34	25	32
Klientrelaterat våld	16	14	13	62	105
i %	38	21	19	31	28
Våld från personal mot klient	4	6	12	33	55
i %	10	9	18	16	14
Relationsvåld	1	9	13	16	39
i %	2	13	19	8	10
Strukturellt våld	2	11	7	42	62
i %	5	16	10	21	16
Total	**42**	**68**	**68**	**203**	**381**
i %	100	100	100	100	100

[22] I tabellen ingår endast de artiklar där en typologi kan särskiljas.

Det våld som får allra mest uppmärksamhet är inkräktarvåldet. Fram till 1990-talets början handlar mer än fyra av tio artiklar[23] om denna typ av våld. I slutet av studieperioden har dess dominans dock minskat betydligt och bara var fjärde artikel har sin utgångspunkt i inkräktarvåld. Det inkräktarvåld som beskrivs i citatet nedan är till sin karaktär en sådan våldshandling som den klassiska kriminologin intresserat sig för, det vill säga en gärningsman som begår sin handling med uppsåt och till synes rationellt.

> … det låter onekligen som en dålig tv-deckare när Margit berättar om vad som hände vid stängningsdags torsdagen före jul. Det handlar om händer i ljusgröna plasthandskar som riktar pistoler mot hennes ansikte. Om två maskerade män som dyker upp ur mörkret, Om hur hon tvingas ligga på golvet. I affären med bakbundna armar tejpade ögon.
> *Handelsnytt nr 10 1984*

Tabell 2 visar vidare att det har publicerats få artiklar om de tre sista typologierna, våld från personal mot klient, relationsvåld och strukturellt våld i början av perioden. Från att i princip inte alls behandla strukturellt våld finner man att den fackliga pressen på 2000-talet skriver om strukturellt våld i var femte artikel. Eftersom det är beskrivningar av det strukturella och klientrelaterade våldet som ökar mest under den period, samtidigt som det totala antalet artiklar också ökar, kan det vara intressant att titta på vilka näringsgrenar som står för det mesta av uppmärksamheten.

Tabell 3 visar att beskrivningar av det klientrelaterade våldet främst skildras i artiklar som handlar om vård och politik men även inom socialtjänst, övervakning, skola och handel. Tidigare forskning har visat att det är framförallt inom de kvinnodominerande välfärdsyrkena på 1990-talet vi sett en ökning av utsattheten (Estrada m.fl. 2007; Jerre 2008). Detta tycks alltså ha skett någorlunda parallellt med en ökning av uppmärksamheten för denna typ av brott även i facklig press. Det strukturella

Tabell 3: Näringsgrenarnas representation bland det klientrelaterade och strukturella våldet 1978-2004.

Typ av våld	Inget yrke nämns	Handel	Politik	Skola	Social-tjänst	Vård	Övriga	Över-vakning	Summa
Klientrelaterat	0	6	32	9	8	30	6	14	105
%	0	6	30	9	8	29	6	13	100
Strukturellt	15	10	1	0	0	12	18[24]	6	62
%	24	16	0	0	0	19	29	10	100

[23] Majoriteten, dvs 109 av artiklarna om inkräktarvåld kommer från tidningen Handelsnytt.
[24] I denna kategori ingår 15 fall av händelser i bygg- och anläggningsarbeten.

våldet beskrivs till viss del inom vård och handeln men främst är det bygg- och anläggningsarbetare som beskrivs som drabbade. Detta motsvaras inte av bygg- och anläggningsarbetares utsatthet av hot och våld enligt genomförda offerundersökningar. Det strukturella våldet är ofta anonymt till sin karaktär där det drabbade yrket/näringsgrenen inte nämns i en fjärdedel av artiklarna.

Bowie (2002b) menar det strukturella våldet kan hänga samman och påverka de andra typologierna. Om det t.ex. råder dåligt klimat på arbetsplatsen så främjar det risken för att våld skall inträffa även i de andra typerna. Arbetstagare som uttrycker att de är stressade, utbrända och utmattade etc. är också i högre utsträckning utsatta för våld (Bowie 2005; Christiansen 2005; Jerre 2008). Karakteristiskt är att många av artiklarna om strukturellt våld speglar en ambivalens angående om händelsen i fråga är att betrakta som brott.

> Bengt Persson tror inte att arbetsmiljö är det mest spännande området. Han tror att kriminalinspektörer hellre vill jobba med narkotikabrott eller spaningsarbete. I det dagliga polisarbetet är ungdoms-, narkotika och familjebrott prioriterade/…/Han säger att många poliser tycker att arbetsmiljöbrott inte riktigt är polisiär verksamhet – möjligen om det hänt en dödsolycka eller svårare olycka.
> *LO- tidningen nr 7 2004*

Följande citat från år 1978 respektive 1998 är exempel på en beskrivning av att det ofta är den som arbetar långt ned i kedjan som anklagas för brott, medan de, enligt Tombs (2007) lika ansvariga cheferna går fria:

> Att vara okunnig om reglerna friar inte från ansvar t ex om en arbetare skadas eller dödas /…/ Det aktuella fallet gäller en dödsolycka i ett valsverk. Tidningen konstaterar att arbetsgivare enligt lagen bär hela ansvaret för arbetsmiljön. Men själva företaget (den juridiska personen) kan inte åtalas för brister i arbetarskyddet t ex i samband med en olycka. Åklagaren måste välja ut en eller flera *personer* någonstans i maktpyramiden.
> *Handelsnytt nr 11 1978*

> /…/ För föraren var det andra dagen som tunneltågsförare. Han såg inte skylten vid stationen, han såg inte 30-skylten och han såg inte bevakaren med flaggan /…/ Tunneltågsföraren körde på de två svetsarna bakifrån när de var på väg att söka skydd. Båda omkom/…/ Bara tunneltågföraren ska dömas för dödsolyckan vid Blåsut sommaren 1996 och han skall dömas till vållande till annans död/…/ Förarens försvarare pekar på att SL Bansystem varken följt arbetsmiljölagen eller sina egna säkerhetsföreskrifter. Föraren är därför inte ensamt ansvarig och borde frikännas/…/– Vi har letat i hela hierarkin men inte funnit någon som varit straffbart oaktsam./– Den finns en tendens att åtala den som är längst ned i kedjan medan de som bäddat för situationen genom att inte göra vad arbetsmiljölagen kräver är svårare att ställa till svars…
> *LO-tidningen nr 39–40 1998*

I beskrivningarna över det strukturella våldet märks ofta en tvekan över skuldfrågan och uppsåtet. Man vet helt enkelt inte om händelsen skall definieras som straffbart våld eller som en olycka där ingen kan klandras:

> Nu prövas vanvård som misshandel. Både sjuksköterskan och läkaren på det äldreboendet i Landskrona som uppmärksammats för vanvård av ett trycksår, står åtalade för misshandel, alternativt vållande till kroppsskada eller sjukdom. Misshandel kräver att en person med uppsåt har skadat någon annan. Och det anser chefsåklagaren Jörgen Lindberg att det rör sig om i det här fallet.
> *Vårdfacket nr 7 2002*

> Vissa tycker att det är bra att få fall leder till åtal. Att arbetsolyckor ofta är just olyckor. Andra tycker att ansvaret alldeles för ofta faller mellan stolarna. Att preskriptionstiden för brotten är för kort och prioriteten låg. Att de poliser som först kommer till olycksplatsen är för snabba med att avskriva misstankar om brott. Många anser också att företagen (juridiska personer) borde kunna dömas straffansvariga, något som också utreds på justitiedepartementet. Det viktigaste är kanske inte att någon hamnar i finkan. Det viktigaste med en fällande dom är att den kanske fungerar som avskräckande exempel.
> *LO-tidningen nr 7 2004*

Är det kvinnorna som står för ökningen av uppmärksamheten?

Vi vet att det framför allt är kvinnornas utsatthet som har ökat i offerundersökningar (Estrada m.fl. 2007). Frågan är om uppmärksamheten i artiklarna följer samma mönster. Om man särskiljer de artiklar som beskriver ett fall i materialet (n=179) är det jämnt fördelat mellan könen. 28 procent är manliga offer respektive 27 procent är kvinnliga. Huvudintrycket är att artiklarna om kvinnor och män följer samma utveckling. Detta är något som skiljer sig från exempelvis Hebers (2007) forskning om dagspress där det framkom att män förekom mycket oftare än kvinnor i artiklar i dagspress när det gäller att vara offer för våld i arbetslivet. Det som är vanligast förekommande under hela perioden i det här materialet är dock att kön inte anges alls i artiklarna.

Delar man däremot upp könstillhörighet efter typologierna ser man tydliga skillnader mellan könen. Tabell 4 visar att beskrivningar av kvinnliga offer är överrepresenterade i relationsvåld vilket i stor utsträckning drabbar kvinnliga anställda i form av sexuella trakasserier. När det gäller de sexuella trakasserierna är det vanligt att det beskrivs ha förkommit under en lång tid innan händelsen uppmärksammas eller anmäls:

> Fem före detta anställda i en organisation har polisanmält sin chef. De anställda menar att arbetsgivaren trakasserat dem sexuellt. Han påstås ha dragit upp tröjan på en kvinna, brutit sig in i en annan kvinna rum och vid ett tillfälle föreslagit samlag.

Tabell 4: Antal artiklar om ett fall med manliga eller kvinnliga offer. (n=172[25]).

Offer	Inkräktar-våld	Klient-relaterat våld	Våld från personal	Relations-våld	Strukturellt våld	Totalt
Manliga	7	21	2	4	13	47
%	26	36	8	18	33	27
Kvinnliga	10	18	4	15	1	48
%	37	31	15	68	3	28
Framgår ej	10	18	4	15	1	48
%	37	31	15	68	3	28
Total	**27**	**58**	**26**	**22**	**39**	**172**
%	100	100	100	100	100	100

> Enligt kvinnorna har minst 10 anställda tvingasts säga upp sig för att komma undan påhoppen. Trakasserierna lär ha förekommit under flera år.
> *Handelsnytt nr 11 1992*

Inkräktarvåldet och det klientrelaterade våldet beskriver manliga och kvinnliga offer i ungefär lika stor utsträckning. Manliga offer är dock klart överrepresenterade i beskrivningen av offer i det strukturella våldet. Men där, liksom i våld från personal mot klient, är det vanligaste scenariot att offrets kön inte anges. Varför offrens kön särskilt anonymiseras i just dessa typer av brott är svårt att uttala sig om utifrån de data som igår i den här studien.

Om man istället fokuserar på gärningspersonens kön (redovisas ej i tabell) framgår att i de fall som tas upp så är män överrepresenterade i samtliga fall utom i våld från personal mot klient där bägge könen framstår som lika vanliga som förövare. Särskilt stor är männens del i relationsvåldet, där sexuella trakasserier ingår. Det strukturella våldet framstår liksom det gjorde för offren som anonymt beträffande kön på förövare. Även för det klientrelaterade våldet är det vanligt förekommande att förövarens kön inte specificeras.

Diskussion

En slutsats man kan dra utifrån denna studie är att uppmärksamheten kring våld i arbetslivet är relativt konstant mellan 1978–1998, för att därefter öka påtagligt framför allt på 2000-talet. Ökningen sker i takt med att det börjar synas forskning på området och efter att ny lagstiftning införts. Lite överraskande kan tyckas, vid antagande av att uppmärksamheten för problemet påverkar rapporteringen i offerundersökningar, att ökningen kommer så pass sent som den gör. Den ökning av utsattheten för våld i

[25] n = 172 vilket är fem färre än i figur 4 vilket beror på att bara fall där en typologi kunde särskiljas ingår.

offerundersökningar som framkommit i den tidigare forskningen börjar på 1990-talet, alltså några år tidigare (Estrada m.fl. 2007). Detta antyder att fack- och arbetsgivarpressen i likhet med Estradas (1999) och Jönssons (2001) studier om ungdomsvåld respektive äldrevåld, uppmärksammar våld i arbetslivet ”reaktivt”, dvs man skriver om ”det lokala våldet” när den samhälleliga lanseringen av våld som problem redan är klar. Däremot skiljer sig denna studie från Estradas och Jönssons eftersom ökningen av uppmärksamheten kommer senare.

Det skulle kunna vara så att uppmärksamheten för våld i arbetslivet ökat på grund av att skildringar av grövre och ”spektakulära” brottstyper i arbetslivet ökat, men så är inte fallet. Studien visar att de brottstyper som uppmärksammas under perioden i stort sett är de samma hela tiden. Andra forskare, bland annat Estrada (1999) i samband med hans undersökning om det ökade ungdomsvåldet som samhällsproblem har framfört att extrema händelser kan höja allmänhetens beredskap för att utsättas för våld i så hög grad att känsligheten och rädslan för brott i hela samhället ökar. I det här materialet kan man dock inte se ett samband mellan den ökade uppmärksamhet mot politiker efter morden på vare sig Olof Palme 1986 då uppmärksamheten faktiskt minskade eller Anna Lindh 2003 då ökningen kommit tidigare.

Till skillnad från offerundersökningarna där kvinnorna visar på en ökad utsatthet (Estrada m.fl. 2007) är det inte kvinnorna i det här materialet som står för ökningen av uppmärksamheten utan utvecklingen för män och kvinnors uppmärksamhet följs åt. Ökningen av uppmärksamheten av våld i vårdsektorn är dock något som sammanfaller med offerundersökningar (Estrada m.fl. 2007) där ökningen av utsattheten är störst inom välfärdsyrkena. Åkerströms (1993; 1997; 2000) forskning visade att vårdpersonalens ovilja att benämna vissa handlingar som våld var förknippade med uppfattningar om den egna kompetensen. Denna studie visar att våld i vården på senare tid har kommit att uppmärksammas allt mer och att det kanske därför också blivit alltmer ”legitimt” att anmäla. Dock präglas de typer av våld som fått mycket uppmärksamhet de senaste åren, våld mot personal från klient samt det strukturella våldet av en ambivalens i beskrivningarna av det. Det är till exempel vanligt att tidningsartiklarna inte redovisar offrets eller förövarens kön**.**

Sverige anses ha världens mest könssegregerade arbetsmarknad. Detta kan ses som en konsekvens av att vi också har en stor andel av kvinnor i arbetslivet (SOU 2004:43). En stor del av dessa beskrivs i facklig press som utsatta för våld i sitt arbete. Även bygg- och anläggningsarbetare beskrivs som utsatta men då företrädesvis för det strukturella våldet. Deras utsatthet har till skillnad från vårdpersonalens inte någon motsvarande ökning enligt offerundersökningarna. Eftersom det förefaller finnas tydliga skillnader mellan branschers utsatthet och upplevelse av hot och våld på arbetsplatsen vore det även givande att studera materialet ur ett genusperspektiv. Givet att mäns och kvinnors uppfattningar om vad våld innebär och hur det skall åtgärdas skiljer sig tydligt åt (t ex Stanko 1990; Karlsson & Petterson 2003) vore det fruktbart att analysera typiskt manliga och kvinnliga arbetsplatser/yrken och dessa miljöers betydelse för synen på våld.

Enligt Tombs (2007) präglas strukturellt våld av brist på kriminalisering på grund

av de komplexa förhållanden de produceras i och denna typ av brottslighet har svårt att attrahera politikers, medias och även kriminologernas uppmärksamhet. Ett rimligt antagande hade i enligthet med Tombs varit att inkräktarvåldet under hela perioden varit den dominerande men så var alltså inte fallet. Denna studie visar på att uppmärksamheten för det strukturella våldet är relativt omfattande och ökar. Användandet av typologierna komplicerades till viss del av att de tre första framstår som mer tydligt deskriptiva till sin karaktär medan den fjärde och sista typen, strukturellt våld är svårfångad och skiljer sig från de andra. I det strukturella våldet är ”gärningspersonen” sällan en person och ansvaret läggs då istället på själva företagsstrukturen. I och med det blir det svårt att påvisa det kausala sambandet mellan den påstådda oaktsamheten och verkan (olyckan). Det är själva handlingen som framstår som central snarare än vem som är förövare. Detta skiljer sig från de andra kategorierna där det är gärningspersonen som är avgörande för kategoriseringen. Att studera denna typ av brott i ett vidgat perspektiv vore intressant och angeläget, inte minst med tanke på att Sverige är ett av få länder inom EU där man inte kan straffa en juridisk person (Jönsson 2005). En sådan forskning skulle även bidra till att vidga den kriminologiska debatten.

En kommande artikel baserad på samma material kommer att fokusera på skillnader i hur olika aktörer ser på orsaker till problemet och vilka åtgärder som föreslås. Är det så att de åtgärder som förslås för inkräktarvåld, vilket ursprungligen varit den del av det arbetslivsrelaterade våldet som uppmärksammats mest, också föreslås för det klientrelaterade våldet och strukturella våldet? Föreslås krav på ökad övervakning, hårdare straff, flera lagar även i andra sammanhang än de vi traditionellt är vana vid? Vilka är så kallade claimsmakers i frågan och finns det någon skillnad mellan hur arbetstagarpress och arbetsgivarpress skildrar problemet och vilka åtgärder föreslås?

Frågan hur det arbetsrelaterade våldet har kommit att etableras som ett samhällsproblem kan inte besvaras endast utifrån de frågeställningar som tagits upp i denna artikel. Det är viktigt att påminna om att uppmärksamheten i den fackliga pressen inte kan användas som ett mått på den faktiska förekomsten av ett samhällsproblem. Men det finns goda skäl att anta att medierna samverkar med övriga källor. I det här fallet vore det intressant att vidare undersöka vilken roll den tidiga forskningen har för fältet. Det är även angeläget att studera exempelvis arbetsskadeanmälningar för att se om dessa anmälningar visar på samma vidgade definitioner av vad som är att betrakta som våld i arbetslivet som denna studie gett vid handen. Svaret på dessa frågor skulle kunna leda vidare till en fördjupad förståelse av hur våld i arbetslivets på senare år har kommit att växa fram som ett samhällsproblem.

Avslutning

Sammanfattningsvis visar resultaten att uppmärksamheten för våld i arbetslivet ökar från och med 2000-talet. De yrkesområden som uppmärksammas mest är vården, handeln och politiken. Till en början förekommer främst beskrivningar av handeln men i slutet av den studerade perioden är det vårdsektorn och den politiska sfären

som får störst uppmärksamhet i tidningarna. Kvinnor och män beskrivs lika ofta som utsatta men vissa skillnader finns t ex för vilka brott de utsatts för. Det i materialet oftast förekommande beskrivna brotten är hot, misshandel och rån. Resultatet visar dock att våld i arbetslivet under undersökningsperioden *blir* något mycket mer än ”bara” bank- och butiksrån. Det som främst händer under perioden 1978–2004 är att den traditionella bilden av den rationella brottslingen utmanas av andra icketraditionella brottslingar, såsom senildementa, sjuksköterskor och företag. Mest ökar rapporteringen och hot och misshandel. Den vidgade definitionen av vad som betraktas som våld som kriminologisk forskning tidigare (Estrada 1997,1999; Åkerström 2000; Balvig & Kyvsgaard 2006; von Hofer 2006) visat ha betydelse för andra områden förefaller alltså även ha påverkat uppmärksamheten för våld inom arbetslivet.

Förändringen handlar dock inte bara om vidgade definitioner av vilka händelser som kan anses vara våld utan det är även nya grupper som uppmärksammas som offer och förövare. Till exempel kan personal inom vården uppmärksammas i egenskap av offer för våld samtidigt som de också kan ställas till svars för sina handlingar i egenskap av förövare.

Eftersom det tycks ha skett en förskjutning av vad uppfattningen av hot och våld i arbetslivet är, är det i analogi med vad Estrada (2004) visade med ungdomsvåldet och skolan, rimligt att anta att en ökad uppmärksamhet och förändrad inställning till våld i arbetslivet, får återverkningar på lagstiftarens, polisens och domstolarnas praktik. Stigande frekvenser i kriminalstatistik är en direkt följd av denna förändring av vad som uppfattas som våld och hot i arbetslivet.

Referenser

AFS 1993:02 *Våld och hot i arbetsmiljön.* Arbetarskyddsstyrelsens kungörelse med föreskrifter om åtgärder mot våld och hot i arbetsmiljön samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna. Stockholm: Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling. http://www.av.se/dokument/afs/afs1993_02.pdf (2008-05-12)

Andersson, B och Lundberg, M. (2001) ”Kvinnomisshandel som kunskapsfält – att definiera, förklara och hantera ett socialt problem”, 63–91 i Åkerström, M. och Sahlin I. (red) *Det motspänstiga offret.* Lund: Studentlitteratur.

Arnetz, J. E. (1998) *Violence towards health care personnel: Prevalence, risk factors, prevention and relation to quality of care.* Stockholm: Karolinska Institutet, Department of Public Health Sciences.

Balvig, F. & Kyvsgaard, B. (2006) *Volden i Danmark 1995 og 2005.* http://www.dkr.dk/graphics/krimprevsite/filer/VoldiDK95og05.pdf (2008-05-12)

Bergström, G. & Boréus, K. (2000) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys.* Lund: Studentlitteratur.

Bergqvist, M. (2007) *Räkna med den ekonomiska brottsligheten. Om det kvantitativa studiet av ekonomisk brottslighet.* Stockholm: Kriminologiska Institutionen.

Best, J. (2001) *Random Violence. How we talk about new crimes and new victims.* Berkely: University of California Press.

Blomberg-Kroll, H., Kroll, T., Lundström, T., & Swärd, H.(red) (2004) *Samhälls-*

problem och socialpolitik i massmedier. Lund: Studentlitteratur.

Blumer, H. (1971) "Social problems as collective behaviour", *Social Problems*, 18: 298–306.

Bowie, V. (2002a) "Defining violence at work: a new typology", 1–20 i Gill, M., Fisher, B. & Bowie V (red) *Violence at work. Causes, patterns and prevention.* Devon: Willan Publishing.

Bowie, V. (2002b) *Workplace violence: A Second look*: Paper presented at the Crime Prevention Conference convened by the Australian Institute of Criminology and the Crime Prevention Branch, Commonwealth Attorney-General's Department and held in Sydney, 12–13 September 2002.

Bowie, V., Fisher B.S & Cooper C.L. (2005) *Workplace violence: Issues, Trends, Strategies.* Devon: Willan Publishing.

BRÅ (2005) *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration.* BRÅ-rapport 2005:18 Stockholm: Brottförebyggande rådet.

BRÅ (2006) *Hot och våld mot kriminalvårdens personal.* BRÅ-rapport 2006:5 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

BRÅ (2007) *Kameraövervakning och brottsprevention. En systematisk forskningsgenomgång.* Rapport 2007:29 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Budd, T. (2001) *Violence at work: New findings from the 2000 British Crime Survey.* London: Home Office.

Carlson, T. (1999) *Massmedia 2000.* Falun: Kunskapsförlaget/P.A. Nordstedt & Söner.

Carlsson, G. (2003) Det våldsamma mötets fenomenologi – om hot och våld i psykiatrisk vård. *Vårdvetenskap och socialt arbete.* Vol. 32. Växjö: Växjö University Press.

Catley, B. (2005) *Workplace Violence and the Forging of Management and Organization History.* Paper presented at the Management and Organization History Stream, 4th International Critical Management Studies Conference Judge Institute of Management, University of Cambridge 4th- & 6th July 2005.

Chappell, D & Di Martino V, (2006) *Violence at Work.* Genève: International Labour Office.

Christiansen, J. M. (2005) *Vold på arbejdet – med særlig vægt på FTF-medlemmers arbejdspladser.* Copenhagen: CASA.

Estrada, F. (1997) "Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem. Ungdomsbrottslighet i svensk dagspress 1950–1994", *Sociologisk Forskning*, 97 (4):51–72.

Estrada, F. (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion.* Stockholm: Kriminologiska institutionen.

Estrada, F. (2004) "Brottslighetens politiska dynamik – ledarsidors syn på ungdomsbrottslighet 1970–1999", 127–157 i Blomberg-Kroll, H., Kroll, T., Lundström, T., & Swärd, H. (red), *Samhällsproblem och socialpolitik i massmedier.* Lund: Studentlitteratur.

Estrada, F. (2005) *Våldsutvecklingen i Sverige – En presentation och analys av sjukvårdsdata.* Arbetsrapport 2005:4. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Estrada, F., Nilsson, A. & Wikman, S. (2007) "Det ökade våldet i arbetslivet. En

analys utifrån de svenska offerundersökningarna", *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 94:56–73.

Gustavsson, J. & Svedberg, B. (2002) *Hot och våld mot personal i kriminalvården.* Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

Geijer, P. & Menckel, E. (2003a) *Hot och våld i detaljhandeln*. Stockholm: Arbetsmiljöverket och Arbetslivsinstitutet.

Geijer, P. & Menckel, E. (2003b) *Hot och våld vid svenska bensinstationer.* Stockholm: Arbetsmiljöverket och Arbetslivsinstitutet.

Gill, M., Fisher, B. & Bowie V. (red)(2002) *Violence at work. Causes, patterns and prevention.* Devon: Willan Publishing.

Gray G. C. (2006) The Regulation of Corporate Violations: Punishment, Compliance, and the Blurring of Responsibility, *British Journal of Criminology* 2006 46:875–892.

Heber, A. (2007) *Var rädd om dig. Tre studier om rädsla för brott.* Stockholm: Stockholms Universitet, Kriminologiska institutionen.

Heiskanen, M. (2007), Violence at Work in Finland; Trends, Contents, and Prevention, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 8 (1):22–40.

Hilgartner, S. and Bosk, C.L. (1994) The rise and fall of social problems: a public arenas model, *American Journal of Sociology*, 1994:53–78.

von Hofer, H. (2000) "Criminal Violence and Youth in Sweden: a Long-term Perspective." *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention,* 1(1):56–72.

von Hofer, H. (2006) "Ökat våld och/eller vidgade definitioner?", *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*, 93:193–208.

Hvitfelt, H. (1985) *På första sidan. En studie i nyhetsvärdering.* Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

Häll, L. (2004) *Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–2002.* Rapport 104. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Jerre, K. (2008) *Ökar de våldsrelaterade arbetsmiljöproblemen? Våld i arbetslivet utifrån de svenska Arbetsmiljöundersökningarna.* Institutet för framtidsstudier. (stencil)

J:son Lönn, E. (2005) *Jobb(iga) nyheter: om dagstidningars bevakning av arbetsmiljöfrågor.* Umeå: Institutionen för kultur och medier.

Jönsson, H. (2001) "Äldre människor som offer för våld och brott", 119–154 i Åkerström, M. och Sahlin, I. (red) *Det motspänstiga offret.*

Jönsson, S. (2004) Straffansvar och modern brottslighet. En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer. Lund: Juridiska fakulteten.

Karlsson, J & Pettersson, T. (2003): *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld.* Rapport 2003:2. Stockholm: Kriminologiska Institutionen. Stockholms universitet.

Kitsuse, J.I. & Cicourel, A. (1963) "A Note on the Uses of Official Statistics", *Social Problems*, Vol 11:131–139.

Lewin, B**.** (2004) "Brottsoffer med funktionshinder", 135–158 i Lindgren, M., Pet-

tersson, K-Å. & Hägglund, B. (red.). *Utsatta och sårbara brottsoffer.* Stockholm: Jure Förlag AB.

Lindgren, M., Pettersson, K-Å. & Hägglund, B. (red). (2004) *Utsatta och sårbara brottsoffer.* Stockholm: Jure Förlag AB.

Lindgren, S-Å. (1993) *Den hotfulla njutningen: att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890–1970.* Stockholm: Symposion graduale.

Lindgren, S-Å. (2000) *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder.* Lund: Studentlitteratur.

Lindgren, S-Å. (2005) Social Constructionism and Criminology: Traditions, problems and possibilities, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention,* 6(1):4–22.

Lundström, M. (2006) *Våld – utmaning och utmattning: vårdares utsatthet och upplevelser i samband med våld i gruppbostäder för personer med utvecklingsstörning.* Umeå: Medicinska fakulteten.

Löfström, Å. (red.)(2004) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden.* Betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden, SOU 2004:43. Stockholm: Fritzes

Mayhew, C. (2002) "Occupational violence in industrialized countries: types, incidence patterns and 'at risk' groups of workers", 21–40 i Gill, M., Fisher, B. & Bowie V. (red)*Violence at work: causes, patterns and prevention.* Cullompton: Willan.

McCombs, M.E. och Shaw, D.L. (1972) The Agenda-Setting Function of the Press, *Public Opinion Quarterly* 36:176–187.

McCombs, M. (2006) *Makten över dagordningen. Om medierna, politiken och opinionsbildningen.* Borgå: SNS Förlag.

Menckel, E. (red)(2000) *Hot och våld i vård och omsorg. Fakta, forskning och förebyggande arbete.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Nermo, M. (2004) "Yrkessegrering i sju länder – En jämförelse av könsmönster på olika arbetsmarknader", 231–258 i Löfström, Å. (red) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden.* Betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden, SOU 2004:43, Stockholm: Fritzes.

Nord, L. (2000) *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressens politiska opinionsbildning.* Stockholm: JMK.

Nordin, H. (2000) "Förekomst i olika arbetsmiljöer", 11–27 i Menckel, E. (red) *Hot och våld i vård och omsorg. Fakta forskning och förebyggande arbete.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Norée A. (2000) *Laga befogenhet – Polisens rätt att använda våld.* Stockholm: Jure.

Nylander, P-Å. (2006) *Kriminalvårdares vardagsarbete – handlingar, emotioner och föreställningar.* En intervjustudie med vårdare vid svenska anstalter. Örebro: Örebro Universitet.

Olsson, B. (1994): *Narkotikaproblemets bakgrund.* CAN-rapport Nr. 39. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Peterson, L. & Rying, M. (2004) "Dödligt våld" i *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–*

2003. Stockholm. Brottsförebyggande rådet.
Pollack, E. (2001) *En studie i medier och brott.* Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.
Pollack, E. (2004) ”Medierade brott”, 57–92 i Blomberg, H. (red) *Sociala problem och socialpolitik i massmedier.* Lund: Studentlitteratur.
Reiman, J. (1998) The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class, and Criminal Justice, *Contemporary Sociology*, 9(6):806–807.
Slapper, G. & Tombs, S. (1999) *Corporate Crime.* London: Longman.
Stanko, E**.** (1990) *Everyday violence: how women and men experience sexual and physical danger.* London: Winchester.
Suserud, B-O., Blomquist, M. & Johansson, I. (2002) Experiences of threats and violence in the Swedish ambulance service, *Accident and Emergency Nursing*, 10:1–9.
Tombs, S. (2007) ”’Violence’, safety crimes and criminology”, *British Journal of Criminology*, 47(4):531–550.
Viitasara, E. (2004) *Violence in caring: risk factors, outcomes and support.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
Waddington, P. Badger, D. and Bull, R. (2005) Appraising the inclusive definition of workplace violence. *British Journal of Criminology*, 45 (2):141–164.
Åkerström, M. (1993) *Våld och hot i sjukvårdsarbeten: dokumentation av en riksrepresentativ intervjustudie.* Lund: Network for research in criminology and deviant behaviour at Lund University.
Åkerström, M. (1996) *Kultur, kriminalitet och social kontroll.* Stockholm: Carlssons förlag.
Åkerström, M. (1997) ”Att anmäla våld – en praktik inom lokala kulturer”, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 84:125–132.
Åkerström, M. (2000) ”Det gicks bärsäkragång”– nedtoning av våld på sjukhem” i Åkerström, M. & Sahlin, I. (red) *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och social kontroll.* Västerås: Liber.
Åkerström, M. & Sahlin, I. (red)(2000) *Det motspänstiga offret.* Lund: Studentlitteratur.